

AMIT A GYERMEK HALLOTT

Írta Bohuniczky Szefi

Ha szétfújom az idő vattáját, arcok lépnek elém és lelkes hangjukat hallgatva, úgy tűnnek, mintha gyermekként nem magam mozogtam volna közöttük, hanem Jókai rakta volna őket képzeletembe. Kossuth Lajos halott volt már, de legendája élt, s mikor fia, Kossuth Ferenc egy nyári napon Tabra érkezett, virágcsokrokat dobtunk eléje és új szavak, új fogalmak értelmére lettünk kíváncsiak.

— Ki volt Kossuth Lajos?

— Most csendben legyetek, majd otthon elmesélem — válaszolta anyám.

— De igaz történetet?

— Persze, hogy igazat!

— Mi az, hogy hős?

— Már mondtam, csendben legyetek, otthon elmagyarázom.

Hatéves múltam akkor, Emmike húgom öt éves volt, és mindketten megteltünk kíváncsisággal. Már tudtam, hogy van mese és van igaz történet. Az igaz történet lett érdekesebb.

Alkonyatban kocsink megállt Csoórék lakása előtt. A kövér, piros-arcú Janka néni lelkenedezve kiabált: — Az én kislányaim is eldobták a csokraikat és megérkezett Ákos Pestről! Itt maradtok ti is vacsorára!

Ákos bácsi Janka néni testvérbátyja volt, Mihályfi Ákos cisztercita pap, akkor már egyetemi tanár. Vacsora után Ákos bácsi tréfásan egy tizkoronás aranyat perditett az asztalra és így szólt:

— Mondj egy szép verset Csoór Miklós!

Miklós bácsi híres volt emlékező teheteségéről. Petőfi, Arany verseit kívülről mondta. Máskor mézes hangon szokta kezdeni, most arca komoly volt és tüzet lehelő hangon fogott neki: „Konduljanak meg a vészharangok.” A vers végén a tizkoronás arany Miklós bácsi elé gurult. Aztán koccintottak, kiitták poharaikat és nagy időket emlegettek.

A család hősei kerültek sorra. Akkor tudtam meg, hogy pécseli nagyapám családjának minden épkézláb tagja honvéd-atillát öltött és Görgey seregéhez sietett. A jószágáról sokat emlegetett győri kanonok, Bohuniczky Ignác, akkor még kispap, éjjel szökött ki a szemináriumból, Béla bácsi, a későbbi bedegi plébános, már fekete reverendából vetkőzött ki. Megsárgult leveleik, melyek 48-ról mesélnek, mindmáig a család birtokában vannak. Nagyapám ifjú feleségét, kisgyermekét hagyta Pécselen, s a fegyverletétel után gyászt öltött. Mi gyerekek, a felnőttek közé könyökölve hallgattuk a történelmet. A nagyok szemében könnyek csillogtak. Ákos bácsi megint egy tizkoronás aranyat tett az asztal lapjára:

— Még egy szép verset Csoór Miklós!

Miklós bácsi új verse kezdett: „Miként elpusztult Jeruzsálem, El fog pusztulni Ausztria.”

Petőfi átkát érezve itták boraikat. Miklós bácsi ezután megszokott selymes hangján mondta a verseket: „Egy gondolat bánt engemet”, „Lement a nap”... Ittak és közben lelkesen beszélgettek: — Olyan költő, mint Petőfi, nem lesz több! Vajon elesett-e a csatában? Sokan állítják, hogy külszágban kóborol. Ez nem lehet! Olyan nagy magyar inkább halott a hazájában, mint kint élő. És, ha élne, hallatná hangját. A madár akárhová repül, fűtyörész. A segesvári tömegsír lakója ő.

— Miklós kám, szavald el: „Ha én madár volnék”.

Egy másik hang, azt kérte: „Ma lágyan suttagó szelid szellő vagyok”.

Janka néni ellágyultan szólt: Nekem a „Minek nevezzelek”.

Miklós bácsi mindenkit kielégített. A versek szünetében ittak és szidták a németet. Nekünk gyermekeknek azt mondták: — Kicsik vagytok, de tanuljátok meg, amit most hallottatok: ez nem volt mese!

— Arany is nagy költő! — mondta Mihályfi Ákos.

Miklós bácsi kacintott. Lassan szürcsölte a bort, arcán mesemondó lágyság volt, aztán elkezdte:

*Ég a napmelegtől a kopár szik sarja,
Tikkadt szőcskenyájak legélsznek rajta.*

Elmondta az egész Toldit. Hajnal lett, mire felkeltek az asztaltól. Ekkor Miklós bácsi eltolta az aranyakat:

— Tedd el, Ákos. Szívesen mondok én nektek mindig verset.

Ákos bácsi azt felelte:

— Nem is neked adtam, játszanak vele a kislányaid.

A tabi követválasztás után beszéd-szótáram bővült. Megtudtam, mit jelent: „Szabadság”, aztán azt: „Rabság”. De a legizgalmasabb szó ez lett: „Hős!” Míg a szavak tartalmát magyarázták, csodálatos eseményekről szereztünk tudomást, képzeletünkbe nagyszerű tettekkel bekerült a magyar huszár, és ha anyám azt mondta: „Ausztria”, kiöltöttük a nyelvünket. Anyám versekkel préselte belénk a szót: Haza, és a fogalom nőtt együtt értelmünkkel, képzeletünkkel. Hálásan gondolok azokra, akik legendás idők történeteivel neveltek és ezzel költészetet szőttek lelkületemben. Valószínű, ennek köszönhettem, hogy az embert nagy és végtelen dolgok hősenek tudtam elképzelni. Meggyőződésem, hogy igazságosak csak úgy lehetünk, ha az emberben nemcsak botlásokat látunk, de a nagyságában is hiszünk.

Gyorsan tanultam írni, olvasni. Vacsora után szüleim az ebédlőben maradtak és a petróleumlámpa világa alatt olvasásba merültek. „Nemtudomka” meséskönyvvel én is ott lehettem közöttük. Szüleim időnként félretolták könyvüket és beszélgetni kezdtek. Engem ekkor már nemcsak kíváncsiság, de érdeklődés is vont a hallgatózóshoz. Szóbeségem gyarapodott és beszélgetésüket hallgatva, meséket szőtem magamnak. Hidakat, folyókat, hegyeket képzeltem el és a tengert. Nem volt nyugtom, folyton kérdezgettem.

— Ha nem maradsz csendben, kimész a szobából — mondta anyám, és mohón olvastak tovább. Napközben beosontam a szobába, elolvastam a két könyv címét: „A kőszívű ember fiai.” Az egyik kőtetet anyám, a másikat apám olvasta. Mikor kifáradtak az olvasásban, azon vitakoztak, a három Baradlay közül melyik volt a legnagyobb hős. Anyám Richárdért lelkesedett, apám Ödönt bámulta. Végül Jenő jellemét boncolgatták, és egyezett a véleményük: Jenő volt hármuk közt a legnagyobb.

— Sokszor akiktől a legkevesebbet várnak, azok lesznek a legkülönbek — mondta anyám, és úgy emlegették Jókai regényalakjait, mint élő embereket. Későbbi életük folyamán nem egyszer gondoltam, hogy a magas eszmények csodálata közben Jókai-hősökké változtak ők maguk is.

Egy kora nyári napon apám a „buritós” hintóba fogatott, hogy felférjen az egész család.

— Jók legyetek, Siófokra megyünk, Ellinger lefényképez benneteket.

Óriási porfelhőktől kíserve két órát kocsiztunk. Közben Ugaj-pusztánál szüleim barátai, Hanny Aladárék csatlakoztak hozzánk. Fagyaltot ígértek, s mi gyerekek, amikor megérkeztünk, követeltük, de szüleim előbb Ellinger műterme elé hajtottak. Mikor a fotografus, mert magasabb voltam, kisebb testvéreim mögé állított, anyám felkiáltott: — Milyen okos arca van, kár, hogy nem fiú!

— Most ozsonnázni megyünk — mondták a műteremből kilépve. Anyám a fürdőtelepi vendéglő kerthelyiségében jegeskávét rendelt: — Megérdemlitek, komolyan viselkedtetek!

Míg elhelyezkedtünk az asztal körül, apám szétnézett a telepen és hamarosan érdeklődést keltő hírral érkezett vissza:

— Jókai Mór ül a parton Nagy Bellával!

Anyám felugrott:

— Menjünk, megnézem!

Könyörgésemre magukkal vittek.

Kicsi sovány bácsikát láttam a padon, mellette fekete asszonyt. Apám megemelte tisztelettel a kalapját, anyám is köszönt. Én megálltam és mélyen bókoztam. A kis öreg sovány kezével intett, másik kezét a feje tetjéhez szorította.

— Milyen furcsa sapkája van és mennyire félti — mondtam hangosan.

Anyám Hannyéknak nevetve mesélte:

— Ez a gyerek Jókai parókáját sapkának nézte.

Aznap tudtam meg, hogy Jókai többször volt vendége nagyszüleim pécseli házának: megtudtam, hogy kedvenc étele a szalonnába sütött fogoly volt, nem rizkásával, hanem lencsepürével. És akkor hallottam először egy ma már adomának ható rövid történetet. Jókai Mór sógoránál, Huray orvosnál vendégeskedett. Huray háziorvos és tarokkpartner volt Pécselen. Egy füredi tarokk szünetében így szólt Jókai nagyapámhoz:

— Tóni, azt hallottam, tifeletek él egy cifrán beszélő ember.

— Igen, Akaliban, a Kiss. Komaságban vagyok vele.

— Elvinnél-e hozzá?

Kocsi ment Jókaiért Füredre. A kitűnő pécseli ebéd után kocsira ültek és kislejű apámat is magukkal vitték. Kiss bácsi kiállt a háza elé.

— Találja ki komámuram, ki lesz a vendége? — kérdezte nagyapám.

Kiss bácsi közelhajolva nézegetett és így szólt:

— Hírlapok útján terjesztett országos figura: Jókai Mór!

Jókai rögtön elővette a naplókönyvecskéjét és jegyeztetett. Apám azt mondta:

— Ma már nem írhatnak olyan érdekes emberekről, mint amilyenek a szabadságharc után voltak. Jókai nagy vigasztalója volt a nemzetnek, egyedül ő ismerte a magyar embert.

Ezek a családok, akik önkéntelenül Jókai eszményeihez irányították jellemüket, később sorra tönkrementek.

Pár évtized múlva Schöpflin Aladár a régi életet emlegetve megjegyezte:

— Maga az utolsó, akit még Jókai-ideálokkal neveltek. Akik azután jöttek, már más világba csöppentek.

Ígaza volt. Kis testvéreim más neveléssel, más álmokkal kerültek az életbe, mint mi nagyobbak. Az az öt-hat év, ami korukat az enyémtől elválasztotta, egy új világ tégláit rakta le. Most, emlékezéseimet szede-

getve, úgy látom, a 19. század hevülete nemcsak az ideálok építésébe, de az emberek terveibe is hintett némi túlzást.

* * *

A korán beállt őszi estéken a konyha boszorkány-meséinél és kísértet-históriáinál érdekesebb volt, ha apám a régi betyáréletről beszélt. Így tudtuk meg, hogy pécseli nagyapám juhászai között ketten Savanyu Jóska bandájába tartoztak.

Őszi este volt, tutult a szél, a barna cserépkályhában pattogott a rőzse. A leányok a konyhában már elmosogattak, és megtudva, hogy bent betyárokról van szó, bejöttek a szobába és leültek.

— Azt mondja el, hogyan fogták el Savanyu Jóskát — szóló anyám.

— Nehezen fogták el! Két vármegye vette üldözőbe, de olyan bő gatyája volt, ha már a nyomában voltak és lövéseket adtak le, egy sem találta el, mind átszaladt a gatyaszáron. Mikor elfogták, olyan volt a gatyája, mint a rosta, csupa lyuk. Ő maga kicsi vékony ember volt, nem a testével uralkodott, hanem a nagy akaratával. Jól szedte össze a bandáját, egymást soha el nem árulták. Hogy a pécseli juhászaink közül ketten közülük tartoztak, csak a vallatás során derült ki. Az egyiket Czenének hívták, a másikat Hincznek. Savanyu Jóskát felakasztották, a mi juhászaink tíz-tíz évet kaptak. Czene elpusztult az áristomban, Hincz öt év múlva kegyelmet kapott.

Édesanyám a szép nyári délutánt emlegette: a féléves nyafogó Szefit éppen az ölében ringatta, amikor egy sovány, szomorú, koraöreg ember lépett a kertbe.

— Mindjárt tudtam, ez a Hincz! Megijedtem, magamhoz szorítottam a gyereket.

— Itthon van, kérem a tekintetes úr?

— Itthon van, kint jár a gazdaságban.

— Övé a kisbaba?

— Az övé!

— Tessék kicsit a karomba adni, régi ismerőse vagyok a családnak.

— Ne haragudjon, jobb szeretem magam dajkálni.

Mikor párbeszédükkel idáig jutott, anyám eljátszotta, hogy meg volt akkor rémülve:

— Szerencse, hogy befordult a kertbe apátok! Kezet fogtak és Hincz mindjárt panaszkodott:

— A tekintetes asszony nem merte a kislányt a kezembe adni.

Apám elvett anyámtól, Hincz karjába helyezett, ezért szoktam tréfásan dicsekedni:

— Engem betyár is dajkált!

Apám átvette anyámtól a szót:

— Szegény Hincz tönkrement az áristomban. Sárga volt, mint ősszel a kukoricaszár. Bort hozattam, leültettem. Aztán megkérdeztem: — Hogy történt az, Hincz, hogy maguk szeltében kifosztották két vármegye pusztáit, és az én apámét kihagyták?

— Tekintetes uram, tisztességes veréb nem piszkít a fészkébe.

Ezután nekünk, gyerekeknek Savanyu Jóska lett a mesehősünk. Kértük, meséljenek róla.

— Egy este — mesélte Janka nénénk — tele voltunk Enyingen vendéggel, disznótor volt. Nyolcéves voltam, Ilona nővérem tizenhat. Már asztalnál ültek a vendégek, amikor kopogtak az ajtón. Két szegénylegény állt a küszöbön. Édesapám tudta, kik legyenek, és így szólt: — Ilona, te-

gyél még az asztalra két terítéket és szolgálj ki az új vendégeinket. A szegénylegények leültek, ettek-ittak, és végül az egyik sovány kis ember pohárral a kezében felállt és így szólt: — Maguk ne féljenek, köszönjék a szép lányuknak, hogy ennek a háznak nem lesz soha semmi baja! Mi pedig köszönjük a vacsorát!

Janka néni még egy történetet mesélt:

— Mikor édesapám megnősült, egy kis Balaton melletti pusztára vitte édesanyámat. Nyár volt, nyitott ablaknál aludtak. Egy holdvilágos éjjel arra ébredtek, hogy két betyár lesett be a szobába. Az egyik betyár meg-sajnálta őket és azt mondta: — Rájuk süt a holdvilág és olyan szépek és fiatalok. — A másik betyár így szólt: — Akik szeretik egymást, azok jók. Gyere menjünk, jó embert ne bántsunk.

Ezek a történetek élesztgették képzeletünkben a betyárjellem és betyárbeccsület fogalmát.

* * *

Kilencedik évem karácsonyán komoly dolog történt: Dickens könyvét, a *Twist Olivért* kaptam ajándékba. Nem a korácsonyfa alatt találtam. Első ünnep napján Mihályfi Ákos bácsi hozta nekem. Így lett számomra az ünnep nemcsak feledhetetlen, de fontos is. *Twist Olivér* elválasztott babáim, játékaim odújától, a lámpa közelébe csalt és olyan világ felé nyitott ajtót, amely érzésekhez és részvéthez vezetett. És ez az ajtó többé nem is zárult be. Ha jó könyv kerül kezembe, ma is érzem magamban a hajdani gyermekket. *Twist Olivéremet* oly szenvedélyesen szerettem, hogy egyedül kívántam vele lenni, belopóztam az elhagyott vizitszobába és mohón olvastam. Utána feltelepedtem az ablak deszkájára és az alkony színei közé hoztam a londoni országút bujdosó árváját. Úgy érzem, akkor lettem író, amikor ott az ablak deszkáján az anyátlan-apátlan árvát megsirattam.

Anyám egy délután bejött a szobába:

— Mit keresel itt?

Nem feleltem. Sarokba állított. Makacsan tovább hallgattam. A tulajdonság, hogy képzeletem titkát óvom, jellemvonássá fejlődött bennem. Később se mondtam el soha, míg lezáró pontot nem tettem utánuk, elbeszéléseim és regényeim tárgyát.

Anyám szigorúbb lett. Biztosan jót akart: látta, hogy elütök többi gyermekétől, és ez fájt neki. El-elzárta előlem a könyveimet, bennem pedig szenvedélyes szeretetem dacára ellenkedés kezdődött vele szemben. Gyermekkoromnak ezek a bánatai a mai napig ott rezegnek bennem. Mert féltékeny voltam és több szeretetre sóvárogtam. Amilyen igénytelen voltam anyagi dolgokban, úgy kívántam és kívánom még ma is az el nem érhető.

Kilencedik évemet betöltöttem, mikor anyámnak, nem kis örömeire, fia született. Őcsém születése után jött szóba, hogy engem zárdába adnak bentlakónak. Apám legidősebb nővére, Bohuniczky Izabella, főnőknője volt az eperjesi angolkisasszonyoknak. Szüleim levelezni kezdtek vele és készült kicsi stafiringom. Anyám titokban sírdogált. Még nem tudta, hogy az anya akkor nyeri meg igazán gyermekét, amikor elveszítettnek véli. És a gyermek sem tudhatta, hogy amikor örült a változásnak, mert azt hitte kíváncsisága új világot talál —, többet veszített, mint amennyit nyert.

Elvesztettem Csibehegyet. Azon a reggelen, melyen a kocsira vártunk, hogy apámmal a távoli állomásra menjünk, még nem sejtettem, hogy ez után már csak vakációs vendég lehetek Csibehegyen...